

VELIKI SJEVERNI RAT (1700-1721)

Vidić, Renato

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:141150>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Renato Vidić

VELIKI SJEVERNI RAT (1700.-1721.)

Završni rad

Split, 2023.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Renato Vidić

VELIKI SJEVERNI RAT (1700.-1721.)

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Josip Vrandečić

Split, 2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Ključne riječi	1
3. Švedska tijekom 17. stoljeća	2
4. Rusija tijekom 17. stoljeća	5
5. Veliki sjeverni rat (1700.-1721.).....	8
5.1. Početak rata i bitka za Narvu	9
5.2. Nastavak rata – vojne operacije od 1701. do bitke kod Poltave.....	12
5.3. Bitka kod Poltave.....	17
5.4. Tijek rata od 1709. do 1718.	22
5.5. Kraj rata i smrt Karla XII.....	26
6. Zaključak	29
7. Popis literature.....	30

1. Uvod

U ovom završnom radu baviti ću se pregledom Velikog sjevernog rata. Veliki sjeverni rat ili Nordijski rat bio je poznati sukob na početku 18. stoljeća. Rat se vodio oko prevlasti nad Sjevernom Europom odnosno kontrolom nad Baltikom, a glavne dvije protagonistice rata bile su Švedska i Rusija. U tom periodu, Švedskom i Rusijom upravljaju vladari koji će u povijesti njihovih zemalja biti zapamćeni kao najveći vladari svog vremena. U Švedskoj, nakon smrti Karla XI. koji je modernizirao državu i uspostavio stalnu vojsku tzv. karolinere, na vlast dolazi njegov sin Karlo XII. kojeg će kasnije radi svoje vojne vještine i snalažljivosti prozvati „Aleksandar sa Sjevera“. Uistinu, mladi kralj od dolaska na vlast pa sve do svoje smrti morao se posvetiti ratovanju i vođenju vojske pa je zato i zaslužio taj nadimak. S druge strane, u Rusiju na vlast dolazi Petar I. koji u početku nije bio spreman na rat protiv moćne Švedske. No, nakon bitke kod Narve, Petar je odlučio reformirati vojsku te modernizirati i europeizirati zastarjelu državu. Nakon rata, Rusija izlazi kao ultimativni pobjednik, a Petar dobiva nadimak Veliki kao i „otac domovine“. U ovom radu, istražit ću uzroke, tijek i posljedice Velikog sjevernog rata i detaljno proučiti ključne događaje i najvažnije bitke koje su obilježile ovaj rat. U prvom dijelu rada, bavit ću se Švedskom i Rusijom tijekom 17. stoljeća te u kakvom stanju su države dočekale dva velika vladara i početak rata. U drugom dijelu baviti ću se opisom samoga Velikog sjevernog rata. U prvoj fazi opisan je početak rata i bitka kod Narve u kojoj Karlo sa svojom vojskom razbija brojčanu nadmoćniju „vojsku seljaka“ predvođenu Petrom. U drugoj fazi opisane su najvažnije bitke u periodu od 1701. godine do bitke kod Poltave, bitke prekretnice ovoga rata u kojem Petar, sa svojom moderniziranom vojskom u potpunosti uspijeva razbiti švedsku vojsku i natjerati Karla na egzil u Osmansko Carstvo. U trećoj fazi opisane su bitke od 1709. godine do 1718. godine, a u zadnjoj sam kraj rata i tragična smrt mladoga švedskoga kralja. Kroz ovu analizu, nastojat ću osvijetliti važnost Velikog sjevernog rata te kako je on trajno imao utjecaj na promjenu snaga u ovome dijelu Europe.

2. Ključne riječi

Rusija, Švedska, Petar Veliki, Karlo XII., 17. i 18. stoljeće, bitka kod Poltave

3. Švedska tijekom 17. stoljeća

Završetkom Tridesetogodišnjeg rata koji je trajao od 1618. godine do 1648. godine, Švedska, zahvaljujući vladavini kralja i jednog od najvećih vojskovođa modernog doba Gustava II. Adolfa, postaje velikom europskom silom i učvršćuje dominantni položaj među nordijskim silama. Taj položaj ostaje nepromijenjen i nakon tragične smrti Gustava Adolfa, 1632. godine. Tijekom svoje vladavine, Gustav Adolf je u nekoliko navrata porazio Poljake i Ruse, te osigurao cijeli niz posjeda uz Finski zaljev, područja Estonije i Livonije te kontrolu nad ušćima rijeka od Neve do Wesera, kao i u lukama od Narve do Wismara.¹ Nakon smrti Gustava Adolfa na vlast dolazi njegova kći Kristina koja se tijekom svoje vladavine više posvećuje prosvijećenoj politici, potiče trgovinu i manufakturu, vraća katoličanstvo na dvor te se okružuje književnicima i znanstvenicima.² U državnim poslovima najviše se ističe namjesničko vijeće, a na čelu s kancelarom Axel Oxenstiernom. Kancelar doprinosi švedskim interesima u Vestfalskom miru 1648. godine u kojem Švedska dobiva posjede Pomeranije, Bremen-Verdena i Wismara, a isto tako sklapa mirovni sporazum s Dancima 1645. godine u Bromsebru te ustanovljuje današnju švedsko-norvešku granicu.³ Veliki troškovi dvora, ali i sukob kraljice Kristine s kancelarom izazvali su nezadovoljstvo te tako kraljica abdicira 1654. godine u korist rođaka Karla Gustava.⁴ Novi kralj Karlo X. Gustav prvi je švedski vladar koji, iako ratujući i s Danskom i s Poljskom, shvaća da će najveća prijetnja njegovoj državi u budućnosti dolaziti s istoka, odnosno od Rusije. Kao što je Karlo XI. intervenirao u Rusiji da bi spriječio poljski napad, tako Karlo X. ulazi u Poljsku da bi onemogućio ruski napad te započinje Prvi sjeverni rat.⁵ Ovaj napad izazvao je ogromnu krizu u koju su se osim Baltičkih zemalja, uključila i gotovo polovica europskih država. Pothvat Karla X. u Poljskoj nakon sjajnog početka s vremenom je okončan frustracijom i zbunjenošću, a što je rat dulje trajao, bila je i manja mogućnost uspješnog pokoravanja Poljske. Polako se stvarala velika koalicija protiv Karla X. koju su trebali sačinjavati austrijski

¹ Goldstein, Ivo, ur. *Povijest – doba apsolutizma (17. stoljeće): 10. knjiga*. Zagreb: Jutarnji list, 2008. 626.-631.

² Goldstein 2008, 636.

³ Kimer, Karlo. „Karlo XII. – životni vijek proveden u ratu.“ *Essehist* 10, br. 10 (2019): 55.

⁴ Goldstein 2008, 636.

⁵ Goldstein 2008, 634.

Habsburgovci, Brandenburg, Rusija, Nizozemska i Danska. Međutim, danski vladar Fredrik III. nije želio čekati stvaranje te koalicije već je bio uvjeren da je došlo vrijeme da Danska ponovno preuzme važnu ulogu na Baltiku. Uvjeren kako je Švedska zauzeta kampanjom u Poljskoj, objavljuje joj rat, no Karlo se vraća iz Poljske te munjevitom brzinom osvaja polovicu Danske preko Jutlanda. Godine 1658. dolazi do primirja u Roskildeu, a samo zahvaljujući posredstvom Engleske i Nizozemske, Danska se izvukla od potpune katastrofe.⁶ Ovim primirjem, Švedskoj je prepuštena vlast u tri pokrajine: Nolland, Skania i Blekinge, te od tog trenutka ona vlada cijelom sjevernom obalom Sunda i otvoren joj je prolaz prema Zapadnoj Europi koji Švedskoj osigurava izlaz na Sjeverno more u Trondheimu.⁷ No, primirje u Roskildeu bilo je kratkotrajno. Karlo X. postavlja novi cilj, a to je potpuno pripajanje Danske radi ujedinjenja cijelog sjevera. Napada Kopenhagen te ga osvaja nevjerojatnom brzinom, no zapadne sile dobro su procijenile situaciju i odlučno su se suprotstavile ovoj akciji. Engleska, Francuska i Nizozemska u Kopenhagenu 1660. godine nameću uvjete primirja dvjema zaraćenim silama, a Švedska gubi prolaz prema Trondheimu.⁸ Istovremenom, mirom u Olivi Švedska napušta vojne planove u Poljskoj, ali dobiva potvrdu vladavine nad Livonijom.⁹ S Rusijom je sklopljen mir 1661. godine na temelju predratnog statusa *quo* te je konačno nakon niza godina na sjeveru vladao mir. Švedska je 60-ih godina 17. stoljeća dosegla vrhunac svoje moći, ali dojam veličine djelomično je ovisio i o slabostima velikih rivala. Primirjem iz 1660. godine koje je zapravo počivalo na odlukama Francuske, Engleske i Nizozemske te bez njihovih odluka Švedska zapravo ne bi mogla izaći iz neprilika Prvog sjevernog rata.¹⁰ Nakon smrti Karla X. Gustava, na vlast dolazi Karlo XI., a njegova vladavina obilježena je nizom reformi. Stupivši na vlast, započeo je proces stabilizacije i modernizacije države poboljšavajući administracijski aparat radi boljeg oporezivanja. Završetkom Skanijskog rata 1679. godine s Danskom i Brandenburgom se potpisuje primirje i Švedska predaje Pomeraniju te se država našla u ekonomskoj krizi.¹¹ Tada, Karlo XI. uvodi apsolutističku vladavinu i idućih 12 godina provodi velike reforme: ponovno zadobivanje izgubljenih teritorija, prikupljanje financijskih sredstava, formiranje jake mornarice i reorganizacija

⁶ Goldstein 2008, 634.-635.

⁷ Kimer 2019, 55.

⁸ Goldstein 2008, 637.-638.

⁹ Kimer 2019, 55.-56.

¹⁰ Goldstein 2008, 638.-639.

¹¹ Kimer 2019, 56.

vojne službe. Godine 1693. dolazi do ravnoteže u državnom proračunu i kraljevski se troškovi podmiruju u okvirima prihoda. Dobar dio dugova je otplaćen, a nova mornarica i vojska su odlično pripremljeni i za obranu i za napad, a mir i neutralnost su postale realne političke smjernice.¹² Zabranjene su knjige na danskom i norveškom, a svi službeni dokumenti morali su biti napisani na švedskom. Nove vojne postrojbe bile su poznate pod imenom „karolineri“, ali njihov utjecaj vidjeti će se tek dolaskom Karla XII. na vlast. Godine 1697. završava vladavina Karla XI., a nasljeđuje ga njegov sin Karlo XII. Švedska je završetkom reformskog razdoblja bila jaka i sigurna zemlja te odlučno pacifistički nastrojena. Ova temeljita priprema koju je napravio Karlo XI. dobro će zatrebati njegovom sinu kada vladari okolnih država počinju smjerati zavjeru protiv mladoga kralja, vjerujući kako će zrelost, iskustvo i iznenađenje nadmudriti Karla XII.¹³

¹² Goldstein 2008, 642.

¹³ Kimer 2019, 56.

4. Rusija tijekom 17. stoljeća

Početak novog stoljeća Rusija je dočekala s unutarnjim nemirima i nestabilnom državnom vlašću koja je imala teške posljedice na društvenu stabilnost, a to se najviše odražavalo u prosvjedima i pobunama stanovništva. Godine 1613. *Zemski sobor* izabire Mihajla Fjodoroviča Romanova za cara Rusije, prvog iz dinastije Romanov koja je tokom idućih nekoliko desetljeća uspjela stabilizirati te ekonomsko i politički oživjeti Rusiju. Mihajlo i njegov nasljednik Aleksej pri dolasku na vlast su odmah počeli rješavati unutarnje i vanjske probleme. Njihova vladavina popraćena je ekonomskim rastom koji je unatoč velikoj ekonomskoj krizi u Europi bio veoma izuzetan, a osim toga ponovno je uveden i utvrđen središnji i periferni upravni aparat države. Osim na unutarnjem planu, uspjesi u vanjskoj politici su isto tako bili izuzetni.¹⁴ Polako je nastavljeno prodiranje prema istoku koje je počelo u prethodnom stoljeću, zauzet je Sibir te su sklopljeni prijateljski odnosi s Kineskim Carstvom.¹⁵ Nakon smrti cara Alekseja, na vlast dolazi njegov najstariji sin Fjodor. Od rođenja paraliziran, svoje vrijeme provodi u stjecanju novih znanja te učenju novih jezika. Svjestan da će njegova vladavina zbog bolesti biti veoma kratkotrajna, nastoji što bolje provesti reforme i približiti Rusiju Europi, a najveći doprinos razvoju Rusije donio je ukidanjem nasljeđivanja položaja u državi po pitanju krvi i uvođenja sistema dobivanja položaja po principu sposobnosti. Nakon Fjodorove smrti, u državi vlada nemir i narušava se red, a u borbi za prijestolje javljaju se dva pretendenta: Ivan V. i Petar I.¹⁶ Iako su u početku velikaši prihvatili Petra kao svog cara, protiv te odluke se pobunila Sofija, Fjodorova i Ivanova sestra smatrajući da Ivan, iako nemoćan i bolestan, zaslužuje prijestolje kako bi se i ona sama domogla vlasti tokom narednog perioda. Kako bi prekinula prijenos vlasti na Petra angažirala je *strelce* (povlašteni rod pješništva u Rusiji), da podignu pobunu među narodom govoreći da je Fjodor bio otrovan, a ne da je umro prirodnom smrću. Tri dana poslije, kako bi spriječila daljnje neredne, duma je proglasila Petra i Ivana suvladarima, a Sofiju regenticom. Na taj način Sofija je postigla sve svoje ciljeve te stvarna vlast ostaje u njenim rukama.¹⁷ Nakon

¹⁴ Goldstein, Ivo, ur. *Povijest – doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće): 11. knjiga*. Zagreb: Jutarnji list, 2008. 86.

¹⁵ Bleicken, Jochen. *Povijest svijeta – drugi dio*. Split: Marjan tisak, 2005. 482.

¹⁶ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. „Fyodor III.“ *Encyclopedia Britannica*, June 5, 2023. <https://www.britannica.com/biography/Fyodor-III>. (pristupljeno: 23. kolovoza 2023.)

¹⁷ Abbot, Jacob. *Petar Veliki*, preveo s engleskog Marko Karupović. Beograd: Karupović, 2008. 4.-7.

Ivanove smrti 1689. godine, Petar preuzima carske ovlasti te je ugušio sve oblike otpora odmah na početku vladavine, a kasnije će postati poznat pod nadimkom Petar Veliki.¹⁸ U prvim godinama vladavine, mladi car se ponajviše posvetio vojsci i mornarici započevši svoje prve vojne pohode 1696. godine. U travnju 1697. godine kreće na svoje drugo putovanje poznatije pod nazivom „Velika europska turneja“, želeći izbliza upoznati zapadnu civilizaciju te potaknuti modernizaciju i europeizaciju Rusije.¹⁹ Na ovoj turneji posebnu pozornost je posvetio industrijskim tehnikama: posjetio je brodogradilišta, tvornice oružja, radionice, znanstvene kabinete, vježbao je kao topnik u Prusiji, kao tesar u nizozemskim i engleskim brodogradilištima.²⁰ Vrativši se u Rusiju započeo je sa reformama. Zabranio je nošenje duge brade koju su od davnina propisivali i crkveni propisi, zatražio je da se Rusi počnu odijevati po uzoru na ljude sa zapada, reformirao je kalendar tako što je pomaknuo početak godine s 1. rujna na 1. siječnja, stvorena je građanska ćirilica koja se u Rusiji koristi i danas, reformirao je i monetarni sustav po uzoru na engleski te je promijenio staro-ruske srebrne kovanice nepravilnog oblika u kovanice pravilnog, bakrenog, srebrnog i zlatnog oblika, uveo je pečat na svim dokumentima te je reformirao i porezni sustav, a godine 1703. utemeljio je i novi glavni grad Petrograd.²¹ Osim unutarnjih poslova, Petar se osvrnuo i na vanjske prilike. Godine 1686. Rusija se priključila protuturskoj „Svetoj ligi“ njemačkog cara, Poljske i Venecije, što se isprva pokazalo kao teži neuspjeh. Golicinovi su pohodi 1687. godine i 1689. godine propali, a Petrov napad na Azov 1695. godine bio je odbijen, no s pomoću žurno izgrađene male flote, koja je grad odsjekla od mora, Azov je bio zauzet 1696. godine.²² Vojni pohodi koji su crpili najveći dio prihoda potaknuli su cara i na velike upravne i ekonomske reforme, a najvažnije među njima bile su ustrojstvo redovnog proračuna i središnje i lokalne financijske uprave.²³ Usporedno s unutarnjim reformama, Petar želi proširiti svoju zemlju na zapad pa ponovno rastu tenzije sa Švedskom i započinje rat poznat pod nazivom Veliki sjeverni rat ili Nordijski rat, rat koji je trajao od 1700. godine do 1721. godine, a bio je najveći rat iz vladavine Petra Velikog. Koalicija formirana oko

¹⁸ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Ivan V." *Encyclopedia Britannica*, February 4, 2023. <https://www.britannica.com/biography/Ivan-V>. (pristupljeno: 23. kolovoza 2023.)

¹⁹ Abbot 2008, 31.

²⁰ Goldstein 2008, 100.

²¹ Šimić, Vedrana. „Rusija u doba Petra Velikog.“ *Rostra* 13, br. 13 (2022): 152.-153.

²² Bleicken 2005, 482.

²³ Goldstein 2008, 100.

Danske, Poljske, Brandenburga i Hannovera predvođena Rusijom objavila je rat Švedskoj smatrajući da je došlo pravo vrijeme, podcjenjujući snagu i sposobnost mladoga švedskoga kralja Karla XII.²⁴

²⁴ Jelačić, Aleksej. *Istorija Rusije*. Beograd: SK3, 1939. 48.

5. Veliki sjeverni rat (1700.-1721.)

Veliki sjeverni rat ili Nordijski rat, iako ne dovoljno opisan u hrvatskoj historiografiji, već samo u ulomcima i člancima, bio je izuzetno važan, velik i dugotrajan sukob između koalicije okupljene oko Rusije i Švedske. Dok s jedne strane, ostatak Europe je zaokupljen ratom za španjolsku baštinu, na sjeveru Europu otvara se novi sukob koji će promijeniti poredak snaga u tom dijelu staroga kontinenta. Rat koji je trajao od 1700. godine do 1721. godine označit će pad moćnoga Švedskog Carstva te uspon Ruskog Carstva pod vodstvom Petra Velikog, ali i „vojnu revoluciju“ Istočne Europe.²⁵ Prije samoga početka rata i prvih bitaka, spomenuti ću uzroke kao i povod koji je doveo do ovoga sukoba.

Godina je 1697. i Karlo XII. nasljeđuje svoga oca Karla XI. na švedskom prijestolju. Na Baltiku vlada dotad neviđeni sveopći mir: Švedska nakon Karla XI. bila je jaka i sigurna te razvijena zemlja, pacifistički nastrojena, danski pokušaj osvajanja Holstein-Gottorpa propao je radi veta velikih pomorskih sila, a Poljska i Rusija zauzete su u ratu protiv Osmanskog Carstva. Ipak 1699. godine, poljski kralj August II. Saski sklapa sa sultanom primirje u Srijemskim Karlovcima, a to će 1700. godine napraviti i Petar Veliki, a Danska i dalje čeka priliku za osvajanje Holstein-Gottorpa računajući na mladost i neiskustvo kralja Karla XII.²⁶ Na scenu tada stupa livonijski plemić Johann Reinhold Patkul koji se protivio švedskoj vlasti, a ponajviše reformama Karla XI. Naime, dolaskom Karla XI. na vlast započela je takozvana „redukcijska politika“ u kojoj je kralj smanjio utjecaj aristokracije ukinuvši njihovu vlast nad provincijama i uspostavivši apsolutnu vlast kralja. Najveće nezadovoljstvo zbog ovakve politike pristizalo je iz Livonije, a najveći protivnik upravo je bio Patkul koji je morao pobjeći iz Livonije radi stalnih prosvjeda i peticija.²⁷ Nezadovoljstvo Livonije radi švedske redukcije smatra se jednim od glavnih uzroka Velikog sjevernog rata jer upravo je ona potakla formiranje tajne koalicije protiv Švedske.²⁸ Dok je bio u progonstvu, Patkul je posjetio Poljsku i Dansku te pronašao u njima saveznike. S poljskim kraljem Augustom Saskim se

²⁵ Frost, Robert. *The Northern Wars: War, State And Society In Northeastern Europe, 1558 – 1721*. Harlow: Longman, 2000. 310.-313.

²⁶ Goldstein 2008, 642.-643.

²⁷ Frost 2000, 216.-224.

²⁸ Massie, Robert. *Peter the Great: His Life and World*. New York: Ballantine Books, 1981. 330.-340.

dogovorio oko stavljanja Livonije pod poljski protektorat, a danski kralj Frederik IV. dobrovoljno je pristao na suradnju jer se Danskoj nije sviđalo da Švedska drži Holstein-Gottorp, a i nikada se nisu mogli pomiriti s gubicima koje im je nanio Gustav Adolf.²⁹ Osim koalicije između Danske i Švedske, Patkul je dao prijedlog i da se Rusija Petra Velikog isto priključi savezu. Nakon neuspjelog rata s Osmanskim Carstvom, Rusija je okrenula prioritet svojih osvajanja prema Baltiku i njenom moru, a Patkul je želio to iskoristiti te navesti Rusiju da napadne Ingriju u Finskom zaljevu.³⁰ Tako je 1699. godine nastao „trojni savez“ između Danske, Rusije i Poljske poznat pod nazivom kao Sjeverni savez.³¹ Plan Sjevernog saveza je bio da se napadne Švedska u travnju 1700. godine, no Petar je oklijevao dati točan datum napada sve dok ne potpiše primirje sa Osmanskim Carstvom. Međutim Poljska i Danska već su iznijele plan napada i rat je počeo u veljači 1700. godine.³² Mladi kralj Karlo XII. čuvši da ga je savez Poljske i Danske napao izrekao je rečenicu: „Odlučio sam da nikada neću započeti nepravedan rat, ali isto tako neću nikada završiti pravedan rat sve dok ne pobijedim svoje neprijatelje“, a u ovoj rečenici može se sažeti njegova vanjska politika sve do kraja njegove vladavine.³³

5.1. Početak rata i bitka za Narvu

Rat je objavljen 22. veljače 1700. godine, a nekoliko dana poslije Danska napada Holstein-Gottorp. Istovremeno sa napadom na Holstein-Gottorp, poljski kralj August šalje vojsku u Livoniju te opsjeda grad Rigu.³⁴ Ovakvim napadom na dva fronta, Sjeverni savez se nadao da će iznenaditi neiskusnog i mladoga kralja, ali na njihovu nesreću mladi kralj se pokazao i više no sposobnim voditi vojsku u rat. Karlovi neprijatelji nisu znali njegov pravi karakter, karakter mladića koji je sanjao Julija Cezara i Aleksandra Velikog te nije bio prestrašen novim izazovima već ih je srdačno dočekaio.³⁵ Svoju pažnju Karlo XII. usmjerio je prema Danskoj gdje je u ljeto 1700. godine iskrcao vojsku. U pohodu na Dansku, Karlo je imao pomoć Engleske i Nizozemske pošto je tada bio u anti-francuskoj

²⁹ Massie 1981, 310.-320.

³⁰ Massie 1981, 311.-313.

³¹ Abbot 2008, 53.

³² Frost 2000, 227.-228.

³³ Kimer 2019, 56.

³⁴ Kimer 2019, 57.

³⁵ Massie 1981, 319.

koaliciji protiv Luja XIV. s njima te je zato mogao računati na pomoć tih pomorskih sila. Dvije sile su obećale status *quo* na sjeveru te kada je danski kralj Frederik napao Holstein-Gottorp i razbio taj status, Engleska i Nizozemska poslale su svoje sile kako bi asistirale Švedskoj na Baltiku. S ujedinjenom flotom, Karlo je isplanirao da će Engleska i Nizozemska blokirati dansku flotu, dok će švedska flota prebaciti trupe na danski otok Zeland gdje se nalazi i glavni grad Kopenhagen. Dok se Frederik borio protiv kneza Holstein-Gottorpa, Karlo se sa svojim trupama iskrcao na Zeland i napao Kopenhagen. Frederick je tada bio u bezizlaznoj situaciji: glavnina njegove vojske se borila skroz na jugu države, njegova flota je bila nadjačana, a glavni grad pod opsadom. Danski kralj shvaća da je poražen te 18. kolovoza 1700. godine potpisuje primirje u Travendalu po kojem je vratio sva područja Holstein-Gottorpa koja je osvojio i napušta Sjeverni savez te anti-švedsku koaliciju. Ovim primirjem, Danska je izašla iz rata i prije nego što je Rusija stupila u rat što je bio veliki udarac za koaliciju. Karlo se sada mogao usmjeriti prema Poljskoj i kralju Augustu čiji je napad na Rigu bio veoma kaotičan, a okupiranje Livonije znatno oslabilo.³⁶

Krajem kolovoza 1700. godine Petar Veliki ulazi u rat protiv Švedske, a njegovi ciljevi bili su okupacija baltičkih pokrajina Karelrije te Ingrije, u kojoj se danas nalazi Sankt Petersburg. Čuvši da je ruski car objavio rat protiv njega, Karlo XII. je vrlo ljutito reagirao na to jer je Rusija produžila i potvrdila primirje sa Švedskom. Petar je imao jedan vrlo smiješan argument za objavu rata koji je i obznanio Karlovom poslanstvu, a to je da je tijekom njegove posjete Rigi 1697. godine bio strašno uvrijeđen i loše tretiran. Naravno da to nije bio jedan od glavnih razloga napada, ali isto tako se može uzeti kao jedan od razloga.³⁷ Prva ratna operacija ruskoga cara bila je opsjeda grada Narve. Narva je bila obalni grad i tvrđava koji se nalazio u Estoniji na granici Ingrije. Iako nije bio u prvotnim planovima Petrovog napada na Švedsku, smatrao je da bi osvajanjem Narve bio najsigurniji put do osvajanje cijele Ingrije. Ovaj plan nije bio srdačno dočekan od strane Patkula i Augusta koji su željeli da Narva bude pod poljskom upravom. Prema Patkulu, kada bi Petar osvojio Narvu, time bi nastavio baltičkom obalom i osvojio cijelu Livoniju, a to se livonijskom plemiću nije sviđalo zbog činjenice da bi Livonija bila pod apsolutnom vlašću ruskoga cara.³⁸ U listopadu 1700. godine, Petar dolazi sa svojom vojskom pred

³⁶ Massie 1981, 319.-322.

³⁷ Abbot 2008, 53.

³⁸ Massie 1981, 323.-324.

Narvu i započinju pripreme za opsadu grada. Garnizon koji je branio grad sastojao se od 1300 pješaka, 200 konjanika i 400 naoružanih civila. U studenome je započeo napad na grad i trajao je nekoliko tjedana, ali bez uspjeha. Naime, rusko oružje je bilo veoma loše napravljeno ili oštećeno tijekom napada na grad, a tokom dva tjedna opsade ostali su i bez municije te je napad trebao biti zaustavljen. Istovremeno sa neuspješnom opsadom Narve, u Petrov kamp stigle su dvije uznemirujuće vijesti: poljski kralj August odustao je od opsade Rige zbog velikih gubitaka i povukao se, a druga da je Karlo XII. sa svojom vojskom došao do baltičke obale udaljen 240 kilometara jugozapadno od Narve.³⁹ Stoga, Petar svoju vojsku postavlja u obrambenu liniju duž njihovih rovova. Car je znao da će Šveđani napasti rusku obrambenu liniju, unatoč manjem broju vojnika i nadolazećeg zimskog nevremena. Pošto Petar nije zapovijedao ovom obranom, to je prepustio iskusnijem njemačkom oficiru, generalu Kroju. General Kroj, osim što je napravio ovu obranu, poslao je i jedinice da naprave zasjedu za Karlovu vojsku duž puta prema Narvi. Ali, bez obzira na dobre pripreme, Karlo XII. se pokazao ipak puno lukaviji i energičniji. Na svome putu do Narve, zaobišao je redovne puteve tako da ne padne u rusku zamku te je išao zaobilaznim putevima koji su bili neprohodni zbog velikog snijega kojih ih je zatrpao. Dvadeseti studenog 1700. godine švedska vojska stigla je do Narve. Karlo i general Rehnskjoeld su u međuvremenu proučavali impresivnu rusku obranu i fortifikacijska zdanja. Švedska vojska nalazila se u nezgodnoj situaciji jer je planirala napasti puno većeg neprijatelja koji je postavio snažnu obrambenu liniju. No, Karlo je ipak uočio slabost u ruskoj formaciji što je general Kroj naznačio i Petru: ruska obrambena linija bila je dugačka 8 do 9 kilometara i zbog toga je bila veoma tanka. Kad bi se napao jedan dio linije, druge ne bi mogao dovoljno brzo doći kao potpora. Nakon temeljitih priprema, švedska vojska je počela paljbu po ruskoj obrani. Artiljerija je bombardirala središnji dio ruske linije, dok je pješaštvo marširalo s konjicom prema centru. Nakon prvih paljbi, iznenada je počela puhati veoma snažna snježna oluja koja je puhala ravno u lice ruskoj vojsci zaklanjajući položaje švedske vojske.⁴⁰ Rusi su otvorili paljbu, ali većina njihovih pucnjeva završilo je u praznome zraku. Karlo je vrlo lukavo iskoristio ovaj dar te se švedska vojska pod zaklonom oluje približavala ruskoj vojsci u centru i otvorila paljbu. Ruska linija je vrlo brzo pala te se švedska vojska probila kroz

³⁹ Massie 1981, 323.-325.

⁴⁰ Massie 1981, 326.-332.

centar. Nakon što su probili centar, švedska vojska se podijelila na više divizija tako da jedna napada desni dio ruske linije, a druge lijevi dio linije. Cijela se ruska vojska nakon toga počela rušiti unutar svojih vlastitih fortifikacija, obrana je bila u rasulu te su se počeli potpuno povlačiti. Ipak, bez obzira na predaju generala Kroja i ruskih gubitaka, 25 000 ruskih vojnika povuklo se na sjeverni dio fortifikacija i tamo utaborila po zapovjedništvom generala Dolgorukija, Golovina, Imeritskog i Ivana Buturlina. Unatoč volji generala da nastave bitku, cijela vojska je bila demoralizirana i nastavak otpora bio je beznačajan. Generali su se odlučili na predaju i pregovore, a idućeg dana preostala ruska vojska morala se povući i marširati nazad u Rusiju. Bitka za Narvu ostavila je nevjerojatno veliku impresiju nad ostatkom Europe te je slavljena kao genijalan pothvat mladog Karla XII., dok je Petar Veliki bio prikazan kao kukavica koji bježi s bojišta. Iako je Narva bila prva velika pobjeda mladoga kralja, bila je i početak njegovog kraja jer je usadila u njemu misao da je nepobjediv. Isto tako Narva je usadila Karlu prijezir prema Petru i Rusiji. Zbog vrlo uspješne pobjede, švedski kralj je bio uvjeren da je ruska vojska bezvrijedna te da će se vrlo lako sa njima obračunati. Nekoliko godina kasnije će ipak to podcjenjivanje skupo platiti. U međuvremenu, Petar je nakon bitke uvidio nužnost reformiranja ruske vojske i približavanje k europskim standardima.⁴¹

5.2. Nastavak rata – vojne operacije od 1701. do bitke kod Poltave

Godine 1701., nakon što je izgubio interes za napad na Rusiju, Karlo se u potpunosti posvetio invaziji na Poljsku kako bih što prije porazio kralja Augusta. Uputio se prema Rigi gdje je uspio otjerati Saksonce. S ciljem da okruži saksonsku vojsku, u ljeto 1701. godine Karlo je prešao rijeku Daugav te napao saksonsku vojsku, pobijedio ih i tako osigurao cijelu Livoniju. Nakon tog pothvata, Karlo je izvršio invaziju na Poljsku i probio se sve do središnje Poljske, do mjesta Kliszow gdje ga je čekala vojska kralja Augusta. Nakon što je porazio Augusta, na poljsko prijestolje imenovan je Karlov kandidat Stanislav Leszczyński 1704. godine. Čim je stupio na prijestolje, kralj Stanislav je objavio da Poljska izlazi iz rata te formira koaliciju sa Švedskom protiv Rusije. Time je Rusija nakon 5 godina rata ostala sama i bez ikakvih saveznika, a Švedska se konačno

⁴¹ Massie 1981, 332.-338.

mogla okrenuti prema istoku.⁴² Međutim, dok je Karlo ratovao u Poljskoj, Petar je 1703. godine to iskoristio i uspio se probiti do Baltičkog mora te tamo ustanoviti grad Sankt Petersburg. Motiviran povodom gradnje nove prijestolnice, ruski car je u proljeće 1704. godine poslao vojsku kako bi zauzeo utvrde Tartu i Narvu, a u ljeto su obje utvrde pale. Tijekom 1705. godine, ruska je vojska uspjela osvojiti područja Livonije, Karelije i Ingrije te Estoniju koristeći taktiku odsustva švedskog kralja koji je bio okupiran napadom na Poljsku.⁴³ Petar se istovremeno s ovim napadima pripremao i za neizbježan sukob s mladim kraljem koji je nakon što je riješio situaciju u Poljskoj, naredio pripreme za napad na Rusiju gdje je odlučio progoniti carevu vojsku sve dok je ne pobijedi.⁴⁴

Karlov pohod prema istoku bio je toliko brz da je u periodu od dva tjedna uspio pod svoju kontrolu staviti 290 kilometara područja čije su ceste prekrivene ledom i rijekama. U siječnju 1706. godine dolazi do ruske granice sa 20 000 vojnika odnosno pred utvrdu Grondo u Litvi gdje odlučuje napraviti kamp i pričekati na potez ruske vojske, ili će izaći iz utvrde i boriti se, ili će ostati unutar i vjerojatno umrijeti od gladi. U međuvremenu, ruskoj vojsci se pridružio svrgnuti poljski kralj August koji se nije mogao vratiti u svoju zemlju radi švedske okupacije. No, prvu priliku je već uvidio nakon što je Karlo otišao iz Varšave i došao pred Grondo. August je oputovao natrag u Sasku obećavši da će okupiti sasku vojsku i pomoći Rusima u obrani. Međutim, u veljači 1706. godine kod Fraustadta, sasku vojsku od 30 000 ljudi zaustavlja briljantni švedski general Rehnskjold s vojskom od 8 000 ljudi. Ova bitka se slavi kao jedna od najvećih švedskih pobjeda u Velikom sjevernom ratu, a Karlo čuvši za ovu pobjedu, odmah je promovirao generala u feldmaršala. Kada su ove novosti došle do cara Petra, on ljutit zbog nesposobnosti saske vojske naređuje svojoj vojsci u Grondu da se povuče natrag prema Rusiji.⁴⁵

Vidjevši da su se Rusi ponovno povukli, Karlo, nespreman za daljnji veliki pohod prema istoku, sredinom ljeta 1706. godine se povlači nazad prema Europi. Kako se kralj August i dalje miješao u rat, u kolovozu 1706. godine Karlo obavještava Rehnskjolda da jednom i za svagda riješi taj problem invazijom na Sasku. Četiri godine su trebale Karlu da shvati da pohodima po Poljskoj i potjeri za svojim neprijateljem neće ništa postići.

⁴² Kimer 2019, 57.

⁴³ Šimić 2022, 154.

⁴⁴ Kimer 2019, 57.

⁴⁵ Massie 1981, 403.-405.

Saska je uvijek bila utočište u kojem se kralj August mogao povući da previje svoje rane, podigne novu vojsku i pričeka povoljan trenutak da se ponovno pojavi u Poljskoj. Do kraja ljeta, Karlove trupe su okupirale Sasku te osvojile najveće gradove, među njima i Leipzig te glavni grad Dresden. Trinaestog listopada 1706. godine, saski izaslanici potpisali su primirje u Altranstadtu, dvorcu pokraj Leipziga. Prema uvjetima primirja, August se trebao u potpunosti predati, prekinuti svoje savezništvo sa Rusima te se zauvijek odreći poljskoga prijestolja u korist Stanislava. Iako je krajem listopada 1706. godine u bici kod Kalisza, ujedinjena sasko-ruska vojska predvođena Augustom i generalom Menšikovom pobijedila švedsku vojsku, August je ipak potpisao primirje te se predao.⁴⁶

Augustovom abdikacijom, car Petar izgubio je i svog drugog saveznika te se našao pred velikim problemom. Karlo je okupio i pripremio veliku vojsku od 70 000 vojnika i u kolovozu 1707. godine krenuo iz Saske direktno put Moskve. Car je počeo s ubrzanim procesom poboljšanja obrane Moskve i Sankt Petersburga te s proširenjem svoje vojske i napredovanjem u njihovoj obuci. Pred sam početak invazije, Petar je ponudio primirje Karlu pod uvjetom da Rusija zadrži Sankt Petersburg i Ingriju, a ostatak teritorija bi pripao Švedskoj. Međutim, Karlo nije ni želio čuti za bilo koje primirje, već je bio željan osвете zbog ruskih osvajanja tijekom njegove odsutnosti.⁴⁷ Mladi kralj je znao da ova kampanja neće biti lagana, no isto tako će biti i najveći test za njegovu izuzetnu vojnu mašineriju. Od početka je bilo jasno da će ovo biti epski pohod. Odvesti vojsku iz srca Europe, iz Njemačke prema istoku na više od tisuću kilometara do Moskve, dalo bi Karlu jednaku odvažnost kao što su imali i Hanibal i Aleksandar Veliki. Krajem 1707. godine, švedska vojska prolazi kraj Varšave i šalje rusku vojsku koja je čuvala to područje u povlačenje. Sposobnost švedske vojske da se ubrzano kreće i u doba velike zime te zadaje iznenadne napade bila je izuzetna. Međutim, prvi problemi koji su otežavali švedskoj vojsci ovu invaziju bili su umor i nestašica hrane jer su se Rusi tokom povlačenje koristili taktikom „spaljene zemlje“ kako bi Šveđanima otežali opskrbu. Početkom 1708. godine, Karlo dolazi do utvrde Grondo koja se nalazila na njegovom pohodu do Moskve. Pretpostavljajući da je cijela švedska vojska napala utvrdu, Petar i njegovi generali su znali da neće moći zadržati Grondo i u zoru su napustili utvrdu. Nakon što su napustili

⁴⁶ Massie 1981, 406.-413.

⁴⁷ Kimer 2019, 57.

utvrdu, ruska vojska je prešla put preko cijelog fronta i odlučila napraviti novu defenzivnu liniju na rijeci Berezin. Karlo je odlučio slijediti rusku vojsku, no njegova vojska trebala je odmor jer je već zauzela više od 500 kilometara neprijateljevog teritorija i ratovala tijekom 3 mjeseca zime. Nakon male pauze, u ožujku 1708. godine Karlo nastavlja svoj pohod.⁴⁸ Kako bi zaobišao rijeke Berezin i Druta, Karlo je odlučio s vojskom krenuti prema Minsku i Smolensku. Na putu naišao je na dio ruske vojske koja je branila mjesto Holovcin koja je imala zadatak zaustaviti daljnji napredak švedske vojske. Vrijeme se sve više pogoršavalo te je počela padati i kiša te pretvorila zemlju u blato. Pred kraj lipnja i sam Karlo je došao pred Holovcin te počeo ispitivati teren kako bi razradio plan bitke. Selo Holovcin ležalo je ispred plitke rijeke Babich što je bila i prednost za švedsku vojsku, no Karlo je razumio da neće biti tako lagano jer su se Rusi snažno ukopali u rovove. Početkom srpnja Karlo je okupio 20 000 vojnika kojima je u noći između 3. i 4. srpnja naređeno da se pripreme za bitku. Te noći, rijeku i suprotnu stranu obale skrivala je gusta magla, a iza ovog prirodnog paravana Karlo je tiho prenio topništvo na drugu stranu obale na odabrana mjesta. Svi topovi su bili na svojim mjestima, a dolaskom zore su prvi put i zagrmjeli na iznenađene Ruse te je Karlo sa 7 000 ljudi zaronio u rijeku. Voda im je dopirala do grudi, ponekad i do ramena te ruska je vatra bila jaka, no švedska vojska držeći svoje oružje napredovala je mirno i postojano kao što je bila i obučena. Čim su se popeli na suprotnu obalu, trupe su zastale da se pregrupiraju i krenu u boj.⁴⁹ Tako je započela prva veća bitka od početka invazije u kojoj je Karlo primijetio promjenu u ruskoj vojsci. Disciplina i mobilnost vojnika bila je impresivna i daleko nadmašivala kvalitetu vojske „seljaka“ kod Narve prije osam godina. Ipak, švedski kralj se nije preplašio već je pametnim vojnim manevrima porazio rusku obranu i zauzeo Holovcin.⁵⁰ Nakon što je zauzeo Holovcin, Karlo je krenuo putem preko Dnjeptra. Petar je naredio ponovno povlačenje duž cijelog Dnjeptra i uništavanje cijele okolice kako bi umorni Šveđani opet ostali bez opskrbe. Međutim, u ljeto 1708. godine Karlo prelazi Dnjepar i sve velike rijeke koje su predstavljale prirodnu barijeru. Do Smolenska bilo je još oko 160 kilometara sjeveroistočno, a od Smolenska do Moskve oko 320 kilometara te se švedska kampanja činila gotovom i velika pobjeda nad Rusijom bila je na vidiku. Ipak zbog pustoši koju su Rusi ostavili, Karlo je trebao čekati opskrbu iz Rige. Nakon par mjeseci čekanja, švedska

⁴⁸ Massie 1981, 427.-438.

⁴⁹ Massie 1981, 442.-445.

⁵⁰ Šimić 2022, 155.

vojska ponovno je krenula i u kolovozu stigla do mjesta Čerikova na rijeci Sož. Preko rijeke ih je čekala ruska vojska predvođena generalom Menšikovom. Iako je švedska vojska izvojevala pobjedu, ruska vojska uspjela im je nanijeti ogromnu štetu i uspješno se povući.⁵¹ Karlo se sada morao suočiti s veliki problem, iako je bio blizu cilja. Njegova vojska bila je umorna od velikog puta i stalnih sukoba te nedostatkom adekvatne opskrbe. U rujnu 1708. godine, švedska vojska od 12 000 ljudi koja je dolazila s opskrbom iz Rige, bila je napadnuta od ruske vojske kod Lesne s kojom je osobno upravljao car Petar. Iako bitka nije imala pobjednika jer su se obje vojske povukle nakon dugotrajne borbe, ruska vojska je uspjela uništiti većinu švedskih vagona s opskrbom i dio artiljerije.⁵² Ovim događajima došlo je do odlučujućeg prevrata, ruska vojska postala je brojnija od švedske. Tada se Karlo odlučio na ratovanje po Ukrajini, gdje je u međuvremenu uspio ojačati svoju vojsku. Naime, na svoju stranu uspio je pridobiti ukrajinske kozake koje je predvodio Ivan Mazepa koji je izdao cara Petra i spojio vojsku sa Karlovom. No, car Petar je čuo za ovu pobunu i poslao generala Menškova da riješi ovaj problem koji je tijekom studenog prvi došao u Baturin, uporište pobunjenika i sravnio ga sa zemljom. Tako je bila onemogućena svaka opskrba švedske vojske, a i sam Petar je tijekom zime namamio švedsku vojsku da ih napadne što je Karla kasnije i strahovito koštalo.⁵³ Mladi kralj se naime tijekom zime nastanio na plodnom jugu Ruskog Carstva imajući na raspolaganju oko 20 000 vojnika i samo nekoliko desetaka topova i morao se obračunati s ruskom vojskom koja je brojila oko 50 000 vojnika te 100 topova. Bilo je očigledno tko će pobijediti, ali tvrdoglavost i upornost mladog kralja bila je nevjerojatna za karolinere te kao što je Aleksandar uspio nagovoriti Makedonce za još sam jednu bitku s Indijcima, tako je i Karlo uspio nagovoriti svoje vojnike. Tijekom travnja 1709. godine odvio se pokušaj potpisivanja primirja. Car Petar ponudio je primirje pod uvjetom da zadrži Sankt Petersburg, no Karlo je to odbio i počinio veliku pogrešku. Sa svojom vojskom povukao se do juga, točnije do grada Poltave i započeo opsadu grada.⁵⁴

⁵¹ Šimić 2022, 155.

⁵² Massie 1981, 450.-454.

⁵³ Šimić 2022, 155.

⁵⁴ Kimer 2019, 58.

5.3. Bitka kod Poltave

Grad Poltava nalazio se 320 kilometara jugoistočno od Kijeva. Sam po sebi, grad nije bio efektivan te je bio namijenjen obrani od Tartara i Kozaka, a ne moderne europske vojske. Ipak do 1709. godine, ruska vojska dobro je fortificirala grad i na visokim zidovima bilo je postavljeno oko 90 topova, garnizon grada brojao je 4 000 vojnika s potporom od 2 600 naoružanih građana. Unatoč jakoj obrani, švedska vojska započela je u svibnju s bombardiranjem grada. Samo bombardiranje bilo je limitirano zbog nedostatka municije, a sam Karlo je oklijevao odmah direktno napasti grad. Iako je mogao zauzeti grad, mladi kralj je znao da bi tako izgubio dobar dio vojske i opreme jer je obrana grada bila vrlo dobra. Ovakvo čudno ponašanje mladog kralja začudilo je njegove generale te su se pitali zašto je Karlo po prvi put u ovoj ruskoj kampanji se odlučio za opsadu, a ne za direktnu borbu na polju u kojoj je bio nevjerojatan.⁵⁵

U međuvremenu, dok je trajala opsada Poltave, na drugoj strani rijeke Vorskli se okupljala ruska vojska. Vojskom je zapovijedao general Menšikov čija je naredba bila da promatra švedsku vojsku i učini sve što je moguće da pomogne garnizonu unutar grada. Par puta tijekom opsade, Menšikov je i napao švedsku vojsku što se kasnije pokazalo i uspješnim jer je Karlo morao okrenuti dio vojske da napadne Menšikova i rusku vojsku. Tijekom ovog perioda, sa sjeveroistoka dolazio je ruski general Shermetev s glavnom ruske vojske. Početkom lipnja do Poltave dolazi i sam car Petar s 8 000 ljudi i spaja se sa vojskama generala Menšikova i Shermeteva. Sada je bilo očigledno da se približavao veliki sukob između dvije vojske koje su bile u neposrednoj blizini i s kojima su upravljali njihovi kraljevi.⁵⁶

U početku, car Petar strategijski je opkolio sa svojom većom vojskom švedsku vojsku. Preko Karlove crte povlačenja u Poljsku bio je stacioniran feldmaršal Goltz sa moćnom silom koja je mogla ili spriječiti napredovanje bilo kakvih pomoćnih snaga ili presjeći povlačenje samih Šveđana, a Petrova vojska na Vorskli sada je bila dvostruko jača od Karlove. Tada je Petar, par dana nakon svog dolaska, odlučio okupiti sve svoje generale u šator i proučiti stanje Poltave. Bilo je pitanje vremena kada će Poltava pasti u ruke švedske vojske, a tada bi bilo odlično mjesto za okupljanje pojačanja iz Poljske i

⁵⁵ Massie 1981, 479.-480.

⁵⁶ Massie 1981, 480.-483.

pružao bi potencijalni put prema Moskvi. Krajem lipnja Petar je okupio svu svoju vojsku i pripremio plan bitke. Ruska vojska nastojala je prijeći preko rijeke koja ih je odvajala od Švedana, no Karlo je bio spreman na to i naredio da se prijelaz čuva. 17. lipnja 1709. godine, mladi kralj slavio je dvadesetsedmi rođendan. U svojih devet godina aktivne kampanje, kralj je vodio šarmantan život u odnosu na ozljede u bitkama. Iako je u bici kod Narve pogođen metkom i slomio je nogu u Poljskoj, nikada nije bio teže ranjen. Sada, u najkritičnijem trenutku njegove vojne karijere, sreća ga je iznenada napustila. Tijekom inspekcije ruskog položaja na južnoj strani rijeke Vorskle kraj sela Nizhny Mliny, švedskog kralja pogodio je metak ruskog vojnika direktno u petu i onesposobio ga za hod. Bol je bila toliko velika da se pri povratku u kamp onesvijestio. Doktori su ga odmah operirali, a vijest o ranjenom kralju proširila se kroz cijeli švedski tabor i dodatno spustio moral vojske. Čuvši da je švedski kralj ranjen, Petar je odmah to iskoristio i naredio cijeloj vojsci 19. lipnja da prijeđe rijeku. Švedski feldmaršal Rehnskjöld poveo je vojsku sjeverozapadno od Poltave i formirao vojnu liniju. Sam Karlo je isto bio prisutan na bojištu, ali na nosilima te je smatrao da će njegova prisutnost podići moral vojnicima. Međutim, u tim trenucima dolazi i vijest da pojačanje iz Poljske neće stići jer je kralj nesiguran na svom prijestolju i nije voljan poslati vojsku na istok. Tako je Karlo, ležeći na nosilima, saznao da njegova politika čekanja pojačanja u Poltavi propala, a njegov san o velikom savezničkom napadu na Moskvu s juga bio uzaludan. Kralj je tu vijest prenio i svojim savjetnicima koji su ga odmah nagovarali da odustane od cijele ruske kampanje i povuče se preko Dnjepra u Poljsku, čime će spasiti i sebe i vojsku. No, Karlo je odbio mogućnost za povlačenje i tako ostao kod Poltave sa svojom vojskom da se suoči s Petrom i Rusima.⁵⁷

Pripreme na ruskoj strani bile su pa gotovo spremne. Petar se sa svojom vojskom utaborio samo nekoliko kilometara od Poltave i iščekivao početak bitke. No, ni ta duboka spremnost i brojčana nadmoć nije bila Petru dovoljna. Nakon što je tijekom devet godina ratovanja naučio o talentu i disciplini švedske vojske za iznenadne napade, poduzeo je i dodatne mjere te fortificirao svoj kamp u slučaju švedskog napada. Ipak se činilo da su Švedani doveli Ruse tamo gdje su ih i htjeli. Petrova vojska zauzela je položaj s rijekom i strmom liticom iza sebe i samo jednom otvorenom crtom za povlačenje. Kad bi Karlovi vojnici uspjeli presjeći tu liniju, Rusi bi bili zarobljeni te bi napokon postojala šansa za

⁵⁷ Massie 1981, 484.-487.

pobjedu nad Petrom koju je Karlo oduvijek i tražio. Kako je i sam car bio sa svojom vojskom, mogli bi imati i sreće da zgrabe još veću nagradu. U rano jutro, Karlo je počeo pripremati svoju vojsku od 25 000 vojnika i 6 000 kozaka za okršaj s Rusima koji su brojali oko 50 000 vojnika. Iako i sam kralj je bio prisutan na nosilima među vojnicima, njegova bi uloga bila uglavnom inspirativna i simbolična. Komandu nad vojskom preuzeo je iskusni feldmaršal Rehnskjold. Švedski plan kojeg su razradili i Karlo i Rehnskjold bio je napad velikom brzinom neposredno prije zore kako bi iznenadili Ruse, brz prolazak kraj reduta ignoriranjem paljbe od strane branitelja. Kad bi prošli redute, švedski vojnici bi skrenu lijevo i izbili na široku ravnicu ispred glavnog ruskog tabora. Pješništvo bi marširalo niz zapadni rub ravnice do položaja sjeverozapadno od Petrove vojske, dok bi konjica čistila polje od Petrove konjice. Stigavši do željenog položaja između Rusa i rijeke Petrovke, cijela bi se švedska vojska okrenula udesno i formirala bojni red. Da manevar uspije, Rusi bi se našli prikovani u svom logoru uz obalu rijeke sa strmom liticom iza sebe i švedskom vojskom spremnom za bitku koja bi stajala na liniji za bijeg. Ako nisu bili voljni prihvatiti Karlov izazov da se bore, bili bi dobrodošli da ostanu unutar svojih uporišta i umru od gladi.⁵⁸

Noć prije napada, Rusi su gradili dodatnu obranu odnosno novu liniju od četiri redute na liniji pod pravim kutom u odnosu na prethodnih šest. Nove redute protezale su se ravno niz cestu od Poltave do švedskog tabora i prisili bi svako švedskog napredovanja na dva odvojena krila, prolazeći s obje strane reduta i dopuštajući Rusima da sipaju bočnu vatru na Šveđane. Rehnskjold je brzo to otkrio i podigao vojsku kako bi spriječio završetak novonastalih reduta. Vojska se podijelila na tri dijela. Jedan dio bio je zadužen za napad na fortifikacije koje su bile na putu, dok će sporedna i glavna vojska marširati prema ruskom kampu. Tijekom formiranja i spremanja švedskih vojnih linija začula se ruska topovska paljba i tako je započela velika i slavna bitka kod Poltave.⁵⁹

Švedski vojnici vrlo čvrsto i disciplinirano su marširali te su uspjeli uništiti prve dvije redute koje su bile nedovršene. Opasni problemi počeli su se stvarati tek kada je započeo napad na treću i četvrtu redutu. Redute su bile odlučno branjene od strane ruskih vojnika i prvi švedski napad bio je odbijen. Dok se glavna vojska kretala s lijeve strane reduta i marširala prema ruskom taboru, sporedna vojska koja se kretala s desne strane

⁵⁸ Massie 1981, 487.-493.

⁵⁹ Massie 1981, 493.-494.

pronašla se u problemu. Naime, sporednu vojsku napao je general Menšikov sa svojim dragunima i nanio nekoliko gubitaka švedskoj vojsci, no trebao se povući radi jačine švedske vojske i Petrovog naređenja. U međuvremenu, Rehnskjoldovo neinformiranje svojih generala dovelo je do općeg nereda na bojnopolju. Sporedna vojska pod zapovjedništvom generala Lewenhaupta probila se skroz ispred fortificiranog ruskog kampa. Umjesto da sačeka glavnu vojsku, general Lewenhaupt bio je željan samostalno i nepokolebljivo voditi svoj dio vojske protiv cijele ruske armije i započeo je napad. Kad je glavna vojska došla do dogovorenog položaja, bilo je prekasno jer je sporedna vojska već napadala jugozapadni dio tabora. Rehnskjold bio je veoma ljutit na nedomišljenost generala Lewenhaupta i odmah naredio povlačenje sporedne vojske.⁶⁰

Nakon okupljanja cijele švedske vojske, uputili su se prema određenom položaju sjeverozapadno od ruskog kampa. Dok je ujedinjena vojska marširala prema ruskome taboru, šest švedskih bataljuna pod vodstvom generala Roosa moralo se povući nakon što nisu uspjeli zauzeti redute. U međuvremenu, Petar je stajao na zapadnoj strani kampa i promatrao polje. Vidio je da su Šveđani započeli marš na sjeverozapad, ali isto tako primijetio prohodan put do reduta nakon što se general Roos povukao. Stoga je naredio generalu Menšikovu da okupi vojsku i uništi bataljune generala Roosa. Dok se glavna vojska okupljala, Menšikov je napao bataljune na istoku i uništio jednu trećinu ukupne švedske vojske. Rehnskjold i Karlo nisu saznali za uništavanje bataljuna i jedino im je preostalo čekati. Dok je čekala ostatak vojske, švedska vojska bila je izložena topovskoj paljbi koja je polako rijedila vojne linije. Topovske kugle letjele su na svaku stranu i ubile nekoliko vojnika koji su bili oko Karla i sama nosila švedskog kralja. Za časnike koji su bili u blizini ovo je bila dodatna briga i obveza i bili su prisiljeni brinuti se i za kraljevu sigurnost. Uskoro do Rehnskjolda dolazi i vijest da je vojska zadužena za redute bila uništena te da se general Roos predao.⁶¹

Dok su Šveđani razmišljali o sljedećim opcijama napada ili čak povlačenja, Petar je naredio cijeloj ruskoj vojsci da se počne okupljati ispred tabora i formirati vojne linije. Po prvi put u ovom ratu glavna ruska vojska pripremala se za borbu protiv glavne švedske vojske u prisutnosti i Petra i Karla. Rusko formiranje linije odvijalo se brzo i glatko, što je bio i dokaz obuke i discipline koji su sada obilježavali Petrovu vojsku. Kad je

⁶⁰ Massie 1981, 494.-498.

⁶¹ Massie 1981, 498.-501.

formiranje dovršeno, dugačak i plitki polumjesec koji je sadržavao desetke tisuća ljudi i konja bio je okrenut prema zapadu protiv Šveđana. Na desnoj strani ruske vojske nalazio se general Bauer s 18 dragunskih pukovnija, a na lijevoj strani general Menšikov sa 6 dragunskih pukovnija. Centar vojske sastojao se od velikog broja pješaka, a njima su zapovijedali generali Sheremetev i Repnin. Sam car nalazio se na lijevoj strani. U 10 ujutro, švedska vojska započela je formiranje vojne linije te se suprotstavila ruskoj vojsci.⁶²

Nadmoć u broju i vatrenoj moći učinila je bitku pa gotovo i apsurdnom: 5 000 pješaka iscrpljenih glađu i umorom, bez topništva, spremalo se napasti vojsku od 24 000 ljudi uz podršku 70 topova. Uz udarac bubnjeva, slavno švedsko pješaštvo krenulo je u svoju posljednju bitku. Ignorirajući izgled, švedska vojska stabilno je napredovala prema ruskoj vojsci. Rusi su započeli s općom paljbom i nanijeli švedskoj vojsci nekoliko gubitaka, ali ipak oni nisu odustajali marširati. Dolaskom nadomak ruske linije, švedski vojnici napadaju prvi ruski red. S mačevima i bajunetama, švedski vojnici čudom razbijaju prvu liniju i tjeraju Ruse ispred sebe da se povuku do druge linije koja je pod čvrstom zaštitom topova. Dok je desno krilo švedske vojske napredovalo, lijevo krilo trpjelo je velike udarce i počelo posustajati. Petar je primijetio sve veći razmak između dva švedska krila i dao naredbu pješaštvu da krene na taj otvoreni prostor. Ruska vojska je tada opkolila desno krilo i uništila švedsku liniju, a poraz Šveđana bio je neizbježan. Ostatak vojske morao se povući prema njihovom kampu na jugu, a kralja su pokupili i stavili na konja. I tako velika i slavna bitka kod Poltave završava ogromnom ruskom pobjedom i uništenjem glavnine švedske vojske koja je kasnije iznenadila cijelu Europu.⁶³

Bojno polje je bilo mjesto velikog pokolja, a uništenoj švedskoj vojsci ostalo je oko 10 000 ljudi. Car Petar je isto tako uspio zarobiti i nekoliko visokih oficira švedske vojske, a među njima i feldmaršala Rehnskjolda. Na drugoj strani, ruska vojska nije imala puno gubitaka jer je većinu bitke provela u defenzivnoj poziciji. Švedska vojska se većinom povukla do Perevoločne, ali Rusi u početku nisu krenuli u potjeru jer je vojsku trebalo ponovno organizirati i Petar nije bio uvjeren u uspjeh potjere pa je išao oprezno. Tijekom organiziranja vojske, ruski car proslavio je pobjedu i u svoj šator ljubazno pozvao švedske generale s kojima je bio impresioniran i uzbuđeno popričao. Tek drugi

⁶² Massie 1981, 501.-503.

⁶³ Massie 1981, 503.-507.

dan, car je poslao general Bauera i Menškova da krenu u potjeru na jug. Kada je Karlo napokon došao do svog tabora kod Perevoložne, dao je naredbu za totalno povlačenje prema jugu odnosno do turske granice. Na putu su morali prijeći preko rijeka Dnjepr i Bog koje su činile prirodnu granicu između Rusije i Osmanskog Carstva. Na putu veliki dio švedske vojske biva zarobljen od strane generala Menškova, dok je mali dio vojske s kraljem stigao do turske granice na rijeci Bog gdje su se uz pomoć sultana prebacili u Osmansko Carstvo. Švedski kralj bio je odveden u grad Bender blizu granice gdje je ostao nekoliko godina. Period Velikog sjevernog rata od 1709. godine do 1714. godine Karlo je proveo u Osmanskom Carstvu i zbog toga taj period je kasnije nazvan „Veliki egzil Karla XII.“ Bitka kod Poltave smatra se ključnom bitkom Velikog sjevernog rata: nepobjediva švedska vojska bila je totalno razbijena, a Rusija se podigla na europskoj sceni za vladavine Petra Velikog i zaslužila titulu „Vladarice Baltika.“⁶⁴

5.4. Tijek rata od 1709. do 1718.

Za Petra je trijumf u Poltavi bio toliko velik da je dugo nakon pobjedničke večere ostao uzbuđen i veseo. No, bitka je imala velike posljedice za Europu, a posebno za države koje su stavljene pod švedski protektorat. S Karlovim poniženjem kod Poltave, švedski neprijatelji požurili su natrag na bojno polje. Prvi na scenu vraća se Frederick IV. koji ponovno zauzima prijestolje u Danskoj i podiže vojsku protiv Šveđana. Posljedice Poltave osjetile su se i u Poljskoj. Čim su stigle vijest nakon bitke, August je izdao proglas kojim odbacuje ugovor iz Altranstadta kojim je bio prisiljen odreći se poljske krune te sa saskom vojskom od 14 000 ljudi ulazi u Poljsku i poziva svoje podanike na odanost. Stanislav, koji je sada bio bez Karlove pomoći, pred naletom Augustove vojske, bježi prvo u Švedsku Pomeraniju, potom u Švedsku i na kraju kod Karla u Osmansko Carstvo. U listopadu 1709. godine, Petar i August sklapaju novi savez u kojem Car obećava Augustu da će mu pomoći sačuvati poljsku krunu, a August da će pomoći pri borbi protiv Šveđana i svi carevih neprijatelja. Iste godine, Petar je potpisao sporazum i s Pruskom te njihovim kraljem Frederikom I. Švedska se više ne može oduprijeti Rusiji i njihovim saveznicima na Baltiku, a Petar u proljeće 1710. godine napada gradove Rigu i Vyborg te

⁶⁴ Massie 1981, 507.-516.

ih zauzima u ljeto iste godine. Do kraja ljeta, sve švedske utvrde na južnoj obali gornjeg Baltika pale su pod rusku vlasti i time je završila ruska okupacije Livonije i Estonije.⁶⁵

Za Petra je nevjerojatna sreća bila što se, dok je bio car Rusije, nikad nije morao boriti protiv dva neprijatelja istovremeno. Poljska, tradicionalni neprijatelj Moskve, pretvorena je u saveznicu ugovorom iz 1686. godine. Rat s Osmanskim Carstvom, ponovno pokrenut Petrovim kampanjama za osvajanje Azova, obustavljen je tridesetogodišnjim primirjem potpisanim u kolovozu 1700. godine, nakon čega se Petar mogao pridružiti Poljskoj i Danskoj u napadu na Švedsku. Tijekom teških godine prije Poltave, kada se mladi kralj Karlo činio nepobjedivim, a tursko-švedski savez bi zapečatio rusku sudbinu, sultan je održavao mir. Tek nakon Poltave, kada se švedska vojska raspala, Osmansko Carstvo odlučilo je zaratiti s Rusijom pod izlikom da će pomagati Švedskoj, no sultan je namjeravao povratiti sve teritorije koje im je Rusija preotela prije Velikog sjevernog rata s naglaskom na Azov. Poveden pobjedom kod Poltave, Petar je odlučio napasti Osmansko Carstvo. Ipak, ono što se dogodilo i Karlu u bici kod Poltave, to se dogodilo i Petru u ljeto 1711. godine u bici kod Prutha gdje brojnija osmanska vojska pobjeđuje rusku vojsku i tjera cara da potpiše primirje. U sporazumu car se morao odreći Azova i svih ostalih posjeda na Crnom moru, a švedskom kralju mora se dopustiti slobodan i siguran put do Švedske. Time je jednogodišnji rat protiv Turske rezultirao potpunim neuspjehom za Rusiju. Tijekom 1713. godine, sultan Ahmed je još nekoliko puta zaratio s Petrom, ali bez većih rezultata. Krajem 1713. godine potpisan je sporazum u Adrianopolu gdje se potvrđuje sporazum iz Prutha i završava se rusko-osmanski rat, a švedski kralj poslan je nazad u Švedsku. Osvrćući se na katastrofu Prutha, Petru nije bilo teško shvatiti svoje pogreške. Napustio je svoju opreznu taktiku igre čekanja koja je bila uspješna protiv Karla, a umjesto toga preuzeo je Karlovu uloga i naglo zaratio protiv Osmanlija, uzdajući se u potporu i opskrbu svojih saveznika. Isto tako, bio je krivo informiran o snazi turske vojske i krivo je izračunao brzinu kojom se veliki vezir sa svojom vojskom mogao kretati. Rusija jednostavno nije bila dovoljno jaka da postigne istovremeno sve što je Petar želio. Još uvijek je ratovao sa Švedskom gradio Sankt Petersburg i pokušavao sveobuhvatnim reformama i reorganizacijom preoblikovati moskovsko carstvo u novu, tehnološki modernu europsku državu. U ovoj posljednjoj svrsi, Baltik i Sankt Petersburg bili su važniji od Crnog mora i Azova. Da je Petar izabrao

⁶⁵ Massie 1981, 516.-527.

drugačije, da je zaustavio gradnju na Nevi, da je tu energiju, rad i nova uložio u kolonizaciju Ukrajine, da je povukao svoje vojnike i mornare iz Poljske i Baltika te ih poslao protiv Turaka, onda bi ruska flota pod Petrovom zastavom mogla ploviti Crnim morem za njegova života. On je izabrao drukčije. Jug je napušten za zapad, Baltik je preuzeo prednost nad Crnim morem. Konačnim smjer Rusije pod Petrom Velikim bio je prema Europi, a ne prema Osmanskom Carstvu.⁶⁶

Ostavivši Pruth iza sebe, Petar je otputovao na sjever u Poljsku. Tamo i u Njemačkoj, Petrov cilj bio je podići zamah Poltave i nastaviti rat protiv Švedske. Prvi korak bio je uvjeriti svoje saveznike, Augusta i Fredericka od Danske da katastrofa na Pruthu nije uzdrmala njegovu odlučnost da prisili Karla na prihvatljivi mir. Tijekom 1711. godine i 1712. godine, Šveđani su bili suočeni s novom ujedinjenom koalicijom sastavljenom od Rusije, Danske, Poljske te Hannovera i Pruske. Nova koalicija bila je usmjerena prema sjeveru Njemačke odnosno teritoriju Pomeranije i lukama Stralsund, Stettin i Wismar koji je bio važan za Švedsku kao ulaz u Europu. Napad na Švedsku Pomeraniju započeo je 1711. godine, a do kraja 1713. godine pred novom koalicijom luka Stettin se predala novom pruskom kralju Frederiku Williamu I. Sada su od čitavog Karlovog nekoć velikog carstva, južno od Baltičkog mora samo luke Stralsund i Wismar ostale pod plavo-žutom zastavom. Nakon mira u Adrianopolu, Petar se okreće prema Finskoj koja je tada još bila pod Švedskom vlašću. Kampanja u Finskoj trajala je od 1713. godine do 1714. godine, a primarni fokus bio je oko pomorske prevlasti nad cijelim Finskim zaljevom, ali i zauzimanje Finske radi otvorenog puta do Švedske.⁶⁷

Nakon četiri godine egzila u Osmanskom Carstvu, Karlo 1714. godine napušta Carigrad i vraća se u Švedsku, a navodno je u petnaest dana projahao kroz središnju Europu skroz do Straslunda u Švedskoj Pomeraniji. Švedska je tada bila u ogromnim problemima te je bila u potpunosti okružena i izgubila je premoć i na kopnu i na moru. Do kraja 1713. godine ruska vojska zauzima finske luke Helsingfors, Borga i Lybeckera, a početkom 1714. godine osvaja cijeli južni dio Finske. U kolovozu 1714. godine odigrala se velika pomorska bitka kod Hanga u kojoj ruska mornarica zadaje veliki udarac švedskoj floti te je Rusija zavladao cijelim Finskim zaljevom i bio joj je otvoren put prema Botnijskom zaljevu i švedskoj obali. Finska kampanja bila je veliki uspjeh za

⁶⁶ Massie 1981, 527.-555.

⁶⁷ Massie 1981, 567.-581.

Rusiju, a osim otvorenog puta prema Švedskoj, Rusija je uspjela promovirati u iznimnu jaku pomorsku silu.⁶⁸

Vrativši se na švedski teritorij, Karlo je dočekan veličanstveno. No, kralj se odmah dao na posao jer je Stralsund bila zadnje uporište na kontinentu kojeg će sigurno uskoro napasti saveznička vojska. Sredinom 1715. godine to se i događa kada ujedinjena vojska Danske i Prusije s 55 000 ljudi napada Stralsund i Wismar koje ubrzo nakon toga i padaju, a Karlo napušta Pomeraniju u zadnji tren.⁶⁹ Došavši do Švedske, Karlo je ponovno sprema novu jaku vojsku kako bi se obranio od mogućih napada. Petar je znao da se Karla ne smije podcijeniti, stoga je odlučio prikupiti nekoliko saveznika koji bi pristali na sami napad na Švedsku. Dogovor je pao da će invazija započeti krajem 1716. godine, ali zbog Petrove nesigurnosti napad je bio prekinut u zadnji tren i invazija je propala.⁷⁰

Kako Švedska nikako nije mogla poraziti sve svoje neprijatelje, mora sklopiti mir, a možda čak i savez s jednim kako bi se borila protiv ostalih. Ili je Karlo mogao sklopiti mir s Rusijom i koncentrirati svoje napore protiv Danske, Pruske i Hannovera, ili je mogao sklopiti mir s Danskom, Pruskom i Hannoverom i obnoviti napad na Cara u gornjem Baltiku. Tijekom 1717. godine došlo je i do tih pokušaja primirja. No, pregovaranje nije bilo uspješno jer su Karlovi, ali i Petrovi zahtjevi bili preveliki. Petar je bio voljan predati neka područja koja je smatrao suvišnima na Baltiku, ali Karlo je zahtijevao povrat svih švedskih provincija koja je Rusija preotela od početka rata. Nakon očekivano neuspjelih pregovora, Karlo se okrenuo prema dansko-norveškoj uniji. Planirajući svoju strategiju, Karlo je prihvatio činjenicu da je, trenutno, Rusija bila prejaka, a nijedan frontalni napad na ruski Baltik nije mogao protjerati cara s ovih osvojenih teritorija. Stoga, Karlo je odlučio povesti vojsku na južni dio Norveške, zatim prijeći preko Zelanda i Jutlanda kako bi Dansku ponovno izbacio iz rata. Nakon toga njegova vojska bi krenula put Bremena i Verdera gdje bi okupio saveznike i napao Hannover i Prusku. Nakon okupiranja sjeverne Njemačke, okupio bi vojsku i ponovno marširao prema Rusiji do konačne pobjede. Te godine, mladi kralj koji je započeo svoju kampanju davne 1700. godine, okuplja vojsku i kreće u svoj posljednji pohod u Velikom sjevernom ratu.⁷¹

⁶⁸ Massie 1981, 581.-591.

⁶⁹ Kimer 2019, 58.

⁷⁰ Massie 1981, 630.-635.

⁷¹ Massie 1981, 711.-715.

5.5. Kraj rata i smrt Karla XII.

Karlov prvi cilj bila je Norveška, a za ovu kampanju poveo je 43 000 vojnika. Švedske snage su krenule prema Trondheimu u kolovozu 1718. godine, a u listopadu prema Oslu. Krećući se kroz brdovito, rijetku naseljenu zemlju zapadno od švedske granice, vojska je gazila rijeke i jurišala na obranu koju su Norvežani podigli u planinskim prijevojima. Do 5. studenog glavnina vojske stigle je pred Fredriksten, čvrsto utvrđenu utvrdnu na putu za Oslo. Karlo je podigao svoje teške topove i započela je klasična opsada. Od početka pohoda, Karlo je bio svjestan da je ovo njegova posljednja vojska i nije ništa štedio, a ponajmanje vlastitu udobnost i sigurnost kako bi u svojim ljudima potaknuo hrabri fatalizam i spremnost da poslušaju bilo koju zapovijed. Karlo je odlučio ne tražiti ništa od svojih časnika i ljudi što on sam nije bio voljan: ako bi se vidjelo da kralj ozbiljno riskira, svi bi ga slijedili. Ta njegova nedomišljatost, ali i hrabrost koštala ga je života.⁷² Tijekom opsade, kralj se izložio otvorenome polju kako bi proučio defenzivne linije protivnika. Prestrašeni prijatelji poznavali su dobro kralja i znali su da ako ga upozore na opasnost, kralj bi se još više otvorio. Najednom je njegova pratnja začula zvuk nalik pljuskajućem kamenu žestoko bačenog u blato. Kralju je pala glava, tijelo mu je ostalo nepomično. Bio je ubijen na licu mjesta znom iz muškete koje mu je probilo lijevu sljepoočnicu. Tako je završio život jednog od najvećih švedskih vladara u povijesti, mladoga kralja Karla, Aleksandra sa Sjevera i jednog od najvećih vojnih zapovjednika svoga doba. No, nameće se pitanje tko je ubio kralja? Je li kralj stvarno ubijen od strane neprijateljskog metka ili možda od strane vlastitih vojnika?⁷³ Njegovom smrću bi zapravo svi imali korist, kako u neprijateljskim zemljama koji bi se riješili neumornog suparnika, tako i u vlastitoj zemlji gdje su se ljudi umorili od stalnog ratovanja, a najviše Karlova sestra Ulrika Eleonora koja bi odmah postala kraljicom. Na kraju se upravo to i dogodilo, Eleonora je postala kraljicom, ali njezin muž Fridrik već 1720. godine dolazi na vlast nakon Eleonorine abdikacije. Moguće da je bračni par skovao urotu protiv Karla te da su unajmili ubojicu da ga i ustrijeli. Autopsijom iz 1917. godine utvrđeno je da je kralja mogao ubiti samo šrapnel iz karteča, topovska kugla napunjena olovnom ili željeznom

⁷² Massie 1981, 720.-724.

⁷³ Uskoković, Davor, ur. *Veliki misteriji prošlosti*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2004. 439.

kuglicama. Međutim, bez samog projektila s kojim je kralj ubijen teorije ne može dokazat i jedna od najvećih misterija u švedska povijesti i dalje ostaje neriješena.⁷⁴

Smrću švedskoga kralja Karla XII. ne završava Veliki sjeverni rat, ali svakako je sudbina Švedske bila zapečaćena. Sam Petar je isto bio u velikoj tuzi radi Karlove smrt jer je imao veliko poštovanje i divljenje prema snazi i vojnoj vrlini mladoga kralja. Nova švedska kraljica Ulrika Eleonora otvorila je nova pregovaranja s ruskim carem. Petar i dalje nije htio predati određena baltička područja, ali zato je predložio da novcem otplati zauzimanje Livonije, No, Eleonora je odbila taj prijedlog i pregovori su opet završili u neuspjehu.⁷⁵ Iako je tada Švedska bila znatno oslabljena, došlo je do jednog očitog problema za europske zemlje. Rusija je postajala sve jača, a uz nedostatak Švedske obrane prema Sjevernom moru, kontrolirala je velik dio obale. To se naravno prvotno Engleskoj nije sviđalo. Iako je engleski kralj George I. formirao koaliciju s Rusijom protiv Švedske, to je učinio kao izborni knez Hannovera, a ne kao engleski kralj. Stoga, kako bi izbalansirao propast Švedske, s usponom Rusije, George je skovao plan.⁷⁶ Ako bi plan uspio, profitirali bi i Engleska i Hannover. Prema planu, Švedska je morala sklopiti mir sa svim svojim neprijateljima na Baltiku, tada će velika lika njemačkih sila napraviti marš na Cara i natjerati ga da se udalji od Sjevernog mora. Naravno, cijena mira za Švedsku mora biti velika. Sve njezine njemačke posjede raspodijelili bi Hannover, Prusija, Danska i Poljska, a za uzvrat te zemlje bi postale njezine saveznice i pomogle bi joj u borbi protiv Cara. Švedskoj bi se zauzvrat vratile Livonija, Estonija i Finska, a jedino bi Sankt Petersburg, Narva i Kronstadt ostali pod kontrolom ruskoga cara. Ako bi Petar kojim slučajem odbio ovakve uvjete, onda bi mu se oduzeli i Kijev i Smolensk u korist Poljske. Tada bi Car izgubio gotovo cijeli teritorij koji je osvojio tokom rata. Plan je bio toliko dobro zamišljen da bi Hannover i Prusija dobile najviše, a tek u kasnijim godinama su se uključile u rat. U studenome 1719. godine, George I. kao knez Hannovera potpisuje primirje sa Švedskom koja je Hannoveru morala predat Bremen i Verder te odmah potpisuje i savezništvo. Kralj August je potpisao primirje u prosincu 1719. godine, a zauzvrat je Švedska priznala njegovu titulu kralja Poljske. Pruski kralj Frederik William u početku je bio nesiguran oko plana engleskoga kralja, no na kraju je ipak potpisao primirje u siječnju 1720. godine jer je time dobio luke Stettin i dio Švedske Pomeranije.

⁷⁴ Kimer 2019, 59.

⁷⁵ Massie 1981, 724.-726.

⁷⁶ Massie 1981, 726.-730.

No, primirje je potpisao uz uvjet da se Petrovo carstvo ne ošteti. Danska je isto tako bila prisiljena od Engleske potpisati primirje u srpnju 1720. godine. Iako je Engleske prikrivala svoju ideju da oslabi Rusiju pod kampanjom očuvanja mira na sjeveru, Petar je znao što se događa. Još u ljeto 1719. godine šalje svoje ambasadore u London kako bi najavili da će bilo kakav pokušaj savezništva između Engleske i Švedske smatrati se kao najava rata protiv Rusije.⁷⁷

Tijekom perioda engleske manipulacije, Car je odlučio da će zaključiti rat pod svojim uvjetima te stoga u ljeto 1719. pokreće vojnu kampanju protiv Švedske. Petrova golema flota kretala se istočnom švedskom obalom i harala obalnim gradovima. Švedski kralj Frederik je nakon dvije godine tog haranja konačno realno sagledao situaciju: engleska više nije mogla pomoći, a ruska vojska i dalje je nezaustavljivo harala duž južne obale. Tada je Frederik pozvao Petra na pregovore i 30. kolovoza 1721. godine potpisan je mirovni sporazum u gradu Nystadu.⁷⁸ Prema sporazumu, Rusija je zadržala Livoniju, Estoniju, Ingriju i Viborg, a Švedska je dobila Finsku. Petar se isto tako tada obvezao da će podupirati tadašnje staleško uređenje Švedske. Pruska je ugovorom dobila Švedsku Pomeraniju, a Hannover Bremen i Verder. Tim ugovorom je završio jedan od najvećih sukoba 18. stoljeća, Veliki sjeverni rat koji je trajao od 1700. godine do 1721. Osim toga, završava i doba „stormaktstiden“ tj. doba „velike moći“ za Švedsku i započinje doba „slobode“ tj. „frihetstiden“, gdje počinje tranzicija iz apsolutističke u parlamentarnu monarhiju. Švedska će tada doživjeti i ekonomski i kulturni rat zahvaljujući u neuplitanju u europske sukoba. Rusija, koja je početkom rata bila neuređena država, iz rata izlazi kao „Vladarica Baltika“, ali i zahvaljujući modernizaciji i europeizaciji Petra Velikog postaje velika pomorska sila i glavni nosilac moći u sjevernoj Europi.⁷⁹

⁷⁷ Massie 1981, 730.-733.

⁷⁸ Massie 1981, 733.-735.

⁷⁹ Šimić 2022, 159.

6. Zaključak

Veliki sjeverni rat koji je trajao od 1700. godine do 1721. godine bio je veoma važan sukob na početku 18. stoljeća koji je ostavio dubok trag na povijest europskog Sjevera, definirajući političku, ali i vojnu preraspodjelu snaga tog vremena. Rat je započeo radi širenja teritorijalnih ambicija, a dvije glavne sile tog rata, Rusija i Švedska sa svojim saveznicima željeli su steći kontrolu nad strateškim točkama Baltika. Kroz ovaj rad opisao sam najvažnije bitke na kopnu i na moru te analizirao uzroke, tijek i posljedice Velikog sjevernog rata. Završetkom rata dolazi do nezamislive promjene na Sjeveru. Švedska koja je do tada bila nepobjediva, izlazi iz rata kao gubitnica i bez prevlasti nad Baltikom, a Rusija iz rata izlazi kao „Vladarica Baltika“ te kao modernizirana i europeizirana država sa discipliniranom vojskom i pod vladavinom velikoga cara Petra Velikog. No, iako se njezina uloga u europskoj politici znatno povećala, a postala je i dominantnom silom sjeverne Europe, Rusija se još nije mogla mjeriti sa zapadnim silama. U nadolazećim europskim sukobima, Rusija je uvijek imala sporednu ulogu sve do Sedmogodišnjeg rata 1754. godine. No, Rusko Carstvo se nije trebalo podcijeniti, a to najbolje pokazuje činjenica da mu je nakon Velikog sjevernog rata moć sve više i više rasla. Svrha ovoga rata bila je prikazati ključne događaje i tijek Velikog sjevernog rata. Nažalost, Veliki sjeverni rat gotovo i da nema literature na hrvatskom jeziku te je zato isto tako jedan od mojih ciljeva bila i ova analiza rata kao važnog događaja u povijesti.

7. Popis literature

Abbot, 2008.

ABBOT, JACOB. *Petar Veliki*, preveo s engleskog Marko Karupović. Beograd: Karupović, 2008.

Bleicken, 2005.

BLEICKEN, JOCHEN. *Povijest svijeta – drugi dio*. Split, Marjan tisak, 2005.

Frost, 2000.

FROST, ROBERT. *The Northern Wars: War, State And Society In Northeastern Europe, 1558.-1721*. Harlow: Longman, 2000.

Goldstein, 2008.

GOLDSTEIN, IVO, ur. *Povijest – doba apsolutizma (17. stoljeće): 10. knjiga*. Zagreb: Jutarnji list, 2008.

Goldstein, 2008.

GOLDSTEIN, IVO, ur. *Povijest – doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće): 11. knjiga*. Zagreb: Jutarnji list, 2008.

Jelačić, 1939.

JELAČIĆ, ALEKSEJ. *Istorija Rusije*. Beograd: SK3, 1939.

Kimer, 2019.

KIMER, KARLO. „Karlo XII. – životni vijek proveden u ratu.“ *Essehist 10*, br. 10 (2019)

Massie, 1981.

MASSIE, ROBERT. *Peter the Great: His Life and World*. New York: Ballantine Books, 1981.

Šimić, 2022.

ŠIMIĆ, VEDRANA. „Rusija u doba Petra Velikog.“ *Rostra 13*, br. 13 (2022)

Uskoković, 2004.

USKOKOVIĆ, DAVOR, ur. *Veliki misteriji prošlosti*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2004.

Web izvori

1. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. „Fyodor III.“ *Encyclopedia Britannica*, June 5, 2023. <https://www.britannica.com/biography/Fyodor-III>. (pristupljeno: 23. kolovoza 2023.)

2. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Ivan V." *Encyclopedia Britannica*, February 4, 2023. <https://www.britannica.com/biography/Ivan-V>. (pristupljeno: 23. kolovoza 2023.)

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja DEJANO VIDIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce POVIJEŠĆI I POVIJEŠĆI UMJETNOSTI, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 21.5.2023.

Popis
Dejan Vidić

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica:

RENATO VIDIĆ

Naslov rada:

VELIKI JOSJEVSKI RAT (1709-1721)

Znanstveno područje i polje:

POVIJEST

Vrsta rada:

ZAVRŠNI

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

JOSIP VIZAMBEČIĆ, PROF. DR. SC.

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

IVAN MATIJEVIĆ, IZV. PROF. DR. SC.
ZVONIMIR FORGER, ASISTENT

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 21.9.2023.

Potpis studenta/studentice:

Renato Vidić

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.